

Przystanek historia

<https://przystanekhistoria.pl/pa2/tematy/polskie-wojsko/104226,Ochotnicza-Legia-Kobiet-w-walce-o-niepodleglosc-19181922.html>

Sylwetki m.in. Marii Wittek i Aleksandry Zagórskiej na banerach towarzyszących finałowi konkursu „NiezwyciężONE. Bohaterki Niepodległej” – Sulejówek, 2022. Fot. Piotr Życieński (IPN)

ARTYKUŁ

Ochotnicza Legia Kobiet w walce o niepodległość (1918-1922)

OKRES HISTORYCZNY

(1918-1922) Odrodzenie Niepodległej

Autor: ANNA MARCINKIEWICZ-KACZMARCZYK

15.11.2023

Powstanie i działalność Ochotniczej Legii Kobiet w latach 1918–1922 było

zrealizowaniem idei włączenia kobiet do walk zbrojnych, które głoszone już w okresie powstań narodowowyzwoleńczych. Doświadczenia tej jednostki ukazały potrzebę przygotowania kobiet do obrony kraju w ramach regularnych sił zbrojnych – również w okresie pokoju.

Inicjatywa powołania Ochotniczej Legii Kobiet narodziła się we Lwowie w trakcie trwania wojny polsko-ukraińskiej. Po ataku wojsk ukraińskich na Lwów w listopadzie 1918 r. zarządzono tam powszechną mobilizację, zachęcając również ludność cywilną do udziału w obronie miasta¹.

Do działań obronnych czynnie włączyły się kobiety, organizując pomoc materialną i opiekę medyczną dla żołnierzy polskich. Wkrótce, w wyniku braku wystarczającej liczby żołnierzy w Armii Polskiej, Naczelna Komenda Obrony Lwowa zdecydowała się wykorzystać je także w służbie kurierskiej i wywiadowczej.

**Ćwiczenia Ochotniczej Legii
Kobiet z karabinem maszynowym.
Komendantka Aleksandra
Zagórska z legionistkami: przy
karabinie B. Janota, Maria
Szymańska, Maria Stankiewicz,
Stanisława Brückman, Irena
Stankiewicz, Inka Kleczkowska.
Lwów, 1920 r. Fot. z zasobu AIPN**

Pogarszająca się sytuacja militarna Polaków sprawiła, że kobiety włączono do służb pomocniczych. Idea utworzenia żeńskiego oddziału kuriersko-wywiadowczego, załączka przyszłej formacji, narodziła się w środowisku kobiet należących do Komitetu Obywatelskiego Polek. Jednostka powstała w listopadzie 1918 r. i na początku zajmowała się organizowaniem pomocy materialnej dla żołnierzy polskich oraz tworzeniem oddziałów sanitariuszek². Aleksandra Zagórska, działaczka Komitetu i doświadczona członkini Organizacji

Bojowej PPS, zainicjowała utworzenie pierwszego żeńskiego oddziału kuriersko-wywiadowczego. Formacja ta podlegała Polskiej Komendzie Uzuppełnień, dowodzonej przez kpt. Wita Sulimirskiego. Zagórska była organizatorką i komendantką oddziału, który początkowo liczył siedemnaście osób³. Należały do niego m.in.: Felicja Sulimirska, Stanisława Paleolog, Helena Paleolog, Prochnikówna, Wanda Lechowin, Emilia Nowicka, Maria Starzecka, Maria Głuczyńska, Olga Gorzycka, Helena Kuczyńska, Zofia Hołubianka, Wanda Dworska, Hanna Dzierżyńska, Janina Lange. Kurierki często odkomenderowywano do służby przy innych jednostkach wojskowych we Lwowie⁴. 22 listopada 1918 r. miasto znalazło się w rękach polskich, a pełna poświęcenia służba kurierek podczas walk przekonała Zagórską o przydatności żeńskich oddziałów pomocniczych oraz zachęciła ją do organizowania nowych tego typu jednostek⁵.

Milicja Obywatelska Kobiet

Wyzwolenie Lwowa nie zakończyło wojny polsko-ukraińskiej, miasto nadal było zagrożone atakiem nieprzyjaciela, a w Wojsku Polskim wciąż brakowało żołnierzy. W tej sytuacji Zagórska zaproponowała Komendzie Naczelnej, aby z dotychczasowych kurierek utworzyć jednostkę przeznaczoną do pełnienia służby wojskowo-pomocniczej. Tak też się stało i na początku grudnia 1918 r. utworzono Milicję Obywatelską Kobiet.

Została ona włączona jako pododdział do Miejskiej Straży Obywatelskiej i podporządkowano ją Oddziałowi I Organizacyjnemu Naczelnego Dowództwa WP na Galicję Wschodnią⁶. Funkcję komendanta MSO powierzono kpt. Sulimirskiemu; wydawał on rozkazy oraz przydzielał zadania milicjantkom, których bezpośrednią przełożoną została Zagórska. Jednostka cieszyła się sporym powodzeniem, 14 grudnia 1918 r. pododdział milicjantek liczył 64 ochotniczki, a 19 grudnia było ich już 132⁷.

Ppłk Aleksandra Zagórska

**Stanisława Paleolog, 1927 r. Fot.
ze zbiorów NAC**

Dowództwo WP na Galicję Wschodnią doceniło przydatność służby milicjantek i jeszcze w grudniu zaproponowało Zagórskiej rozbudowanie i rozszerzenie liczebne jej pododdziałów. Władze wojskowe zgodziły się na przeformowanie grupy bojowej milicji w jednostkę ochotniczą – funkcjonowała na takich samych zasadach jak regularne formacje wojskowe.

Pozostałe pododdziały milicjantek miały działać na dotychczasowych zasadach. Konferencja w tej sprawie odbyła się w grudniu 1918 r. Uczestniczył w niej dowódca miasta i placu we Lwowie płk Marian Jasiński i kpt. Wit Sulimirski⁸. Jej wynikiem była decyzja o utworzeniu Ochotniczej Legii Kobiet.

Formowanie Ochotniczej Legii Kobiet

Postanowienie weszło w życie w ostatnich dniach grudnia 1918 r. i stało się podstawą do formowania pierwszego oddziału. Zakres działania legionistek obejmował służby: wartowniczą, patrolową, etapową i w wyjątkowych przypadkach frontową⁹.

Ochotnicza Legia Kobiet we Lwowie stała się przykładem dla kobiet z Wilna, gdzie występowało bezpośrednio

zagrożenie atakiem Armii Czerwonej. W maju 1919 r. Hanna Orleńska, Klara Zatorska i Ludwika Markowska zainicjowały utworzenie 2. OLK w Wilnie. 26 maja odbyło się pierwsze spotkanie organizacyjne przyszłych legionistek. Dwa tygodnie później Dowództwo Frontu Litewsko-Białoruskiego zatwierdziło statut 2. OLK, a 28 lipca 1919 r. zasady jej organizacji¹⁰.

Jednostka została podporządkowana rozkazom Dowództwa Frontu Litewsko-Białoruskiego, a dowódcę mianowało Naczelne Dowództwo WP w porozumieniu z Dowództwem Frontu Litewsko-Białoruskiego¹¹. Do 1920 r. obydwie oddziały stanowiły odrębne organizacyjnie jednostki i funkcjonowały niezależnie od siebie.

Warta OKL we Lwowie. Fot. ze zbiorów Biblioteki Narodowej

W lutym tegoż roku odbyła się konferencja poświęcona dalszemu funkcjonowaniu OLK zorganizowana przez Ministerstwo Spraw Wojskowych, na której podjęto decyzję o znacznym powiększeniu stanu liczebnego formacji¹². Przyczyną tej decyzji był rozwój wydarzeń na Froncie Litewsko-Białoruskim. Zbliżająca się wojna polsko-sowiecka spowodowała konieczność utrzymania na froncie dużej ilości jednostek operacyjnych, a w Wojsku Polskim nadal odczuwano brak sił pomocniczych – zwłaszcza oddziałów wartowniczych. Ostateczne decyzje dotyczące przyszłości OLK zostały podjęte w marcu 1920 r. Na początku miesiąca miała miejsce kolejna konferencja zorganizowana w Ministerstwie Spraw Wojskowych, na którą zaproszono Zagórską. Postanowiono wówczas utworzyć Wydział OLK przy Oddziale I MSWojsk i sformować nowe bataliony Legii. Zagórskiej przyznano stopień majora i zaproponowano kierowanie pracami Wydziału OLK¹³. Wydział ten ministerstwo powołało 1 kwietnia 1920 r.

Rozkaz Organizacja OLK został wydany w dniu 18 maja 1920 r. i stanowił podstawę prawną funkcjonowania formacji. Oddziały Legii lwowskiej przeformowano na Batalion Wartowniczy OLK nr 1 składający się z kompanii

sztabowej i trzech kompanii. Dwa plutony z tego batalionu były odkomenderowane do Tarnopola, gdzie pełniły służbę wartowniczą. Z 2 OLK utworzono Batalion Wartowniczy nr 3 w Grodnie. W Warszawie, Lublinie, Krakowie i Łodzi miały powstać nowe bataliony Legii, ale ostatecznie powołano tylko trzy nowe bataliony: w Warszawie, Poznaniu i Krakowie¹⁴.

W rozkazie organizacyjnym podkreślono, że OLK była formacją posiłkową Wojska Polskiego powołaną na okres wojny. Pod względem służbowym i gospodarczym należące do niej bataliony podlegały tym dowództwom okręgów generalnych, na terenie których funkcjonowały. Legionistki miały pełnić służbę wartowniczą wewnątrz kraju i w wyjątkowych wypadkach można było kierować je do lokalnej służby bezpieczeństwa¹⁵. Dowództwo Legii położyło największy nacisk na tworzenie kompanii wartowniczych. Obok tej służby legionistki miały wykonywać zadania administracyjne. Ministerstwo Spraw Wojskowych postanowiło utworzyć przy batalionach OLK specjalne kompanie biuralistek przeznaczone tylko do pracy w kancelariach i urzędach wojskowych¹⁶.

**Ćwiczenia Ochotniczej Legii
Kobiet z karabinami
maszynowymi na Wysokim
Zamku. Wśród sfotografowanych:
por. Emil Sikora, komendant
Miejskiej Straży Obywatelskiej
Lwowa w 1918 r., Wit Sulmirski i
komendantka OLK ppłk.
Aleksandra Zagórska. Lwów,
1921 r. Fot. z zasobu AIPN**

W obronie Warszawy

Pomimo że w rozkazach organizacyjnych zakres zadań ochotniczek ograniczano do służby pomocniczej, to zdarzały się wyjątkowe sytuacje, kiedy były one wysyłane na front. W połowie 1920 r., w wyniku pogorszenia się położenia militarnego Warszawy, Naczelne Dowództwo WP zmobilizowało wszystkie oddziały pomocnicze. Ze względu na poważne zagrożenie stolicy ze strony zbliżającej się Armii Czerwonej utworzono Batalion

Liniowy OLK. Pod koniec lipca 1920 r. dowództwa poszczególnych batalionów Legii poinformowały o sytuacji taktycznej Warszawy i zachęcały do udziału w obronie stolicy¹⁷. Ochotniczki chętnie zgłaszały się do Batalionu Liniowego. Zwerbowane w poszczególnych oddziałach Legii dziewczyny wysyłano do Warszawy, gdzie na początku sierpnia 1920 r. sformowano z nich Batalion Liniowy, który składał się z dwóch kompanii piechoty i pododdziału karabinów maszynowych. Dowódcą batalionu został kpt. Czesław Rudzki, dowódcami kompanii piechoty były por. Wanda Gertz i ppor. Ludwika Rudowska, natomiast dowództwo nad oddziałem karabinów maszynowych powierzono ppor. Zofii Kremerównie¹⁸.

Batalion Liniowy włączono do grupy operacyjnej gen. Antoniego Zawadzkiego. Od 14 sierpnia 1920 r. grupie tej wyznaczono pozycje na terenie ośrodka (*noyau*) znajdującego się na prawym brzegu Wisły. Obsada poszczególnych odcinków frontu przedstawiała się następująco: Odcinek I (na prawym skrzydle szosy grochowskiej) – OLK; Odcinek II (od szosy grochowskiej do linii kolejowej Rembertów–Miłosna) – Batalion Wartowniczy 1/IX; Odcinek III (od linii kolejowej Rembertów–Miłosna do szosy Radzymińskiej) – Batalion Wartowniczy 4/I; Odcinek IV (od szosy Radzymińskiej do Wisły) – Batalion Wartowniczy 2/119.

Pozycje znajdowały się na trzeciej linii obronnej przedmościa warszawskiego. Zostały one przygotowane wzdłuż dawnych fortów Pragi i na przedmieściach tej dzielnicy. Do rozbudowywania pozycji wokół Pragi przystąpiono w ostatnich dniach przed decydującą bitwą i zakończono je dopiero ok. 14 sierpnia. Zadaniem oddziałów wartowniczych, w tym również Batalionu Liniowego OLK, była obrona peryferii Pragi, w razie gdyby wojska nieprzyjacielskie przebiły się przez pierwsze linie obronne, i uniemożliwienie im wejścia do miasta²⁰. Odcinek obsadzony przez legionistki był najbardziej wysunięty na wschód i znajdował się najbliżej drugiej linii obronnej. Naczelne Dowództwo Wojsk Polskich przewidywało, że wojska sowieckie uderzą na stolicę od wschodu i północnego zachodu. Atak w kierunku Pragi miała przeprowadzić 21 Dywizja stacjonująca na odcinku Zegrze–Załubice²¹. Możliwość styczności oddziałów Legii z wojskami nieprzyjacielskimi w tym rejonie była prawdopodobna.

**Żołnierki z Ochotniczej Legii
Kobiet przy karabinie
przeciwlotniczym na Wysokim
Zamku. Lwów, 1919-1920 r. Fot. z
zasobu AIPN**

Na pozycje obronne legionistki wyruszyły rankiem 14 sierpnia 1920 r. Towarzyszyły im mjr Aleksandra Zagórska oraz ppor. Stanisława Paleolog. Po zajęciu pozycji znajdowały się one w bliskim sąsiedztwie pola walki. Od południa jednak walki przesunęły się na bardziej oddalone odcinki. W rezultacie Armia Czerwona nie przystąpiła do bezpośredniego ataku na Warszawę i wieczorem ochotniczki wycofały się w rejon parku im. Ignacego Paderewskiego. Podczas decydującej bitwy o Warszawę, która miała miejsce w dniach 14-16 sierpnia, nie osiągnęły one styczności z nieprzyjacielem, a ich dalsza służba ograniczyła się do wystawiania wart i patrolowania terenu.

Już trzeciego dnia walk wojska polskie przeszły do kontrofensywy, a następnie rozpoczęły pościg. Armia Czerwona wycofywała się w kierunku północno-wschodnim i pod koniec sierpnia działania ofensywne podejmowane przez oddziały polskie skoncentrowały się w rejonach Ostrołęki, Zambrowa, Mławy, Przasnysza i Ciechanowa. Podczas odwrotu Armii Czerwonej wielu żołnierzy sowieckich odłączyło się od swoich oddziałów i ukrywało w lasach pod Warszawą. Żołnierze ci stanowili zagrożenie dla ludności cywilnej, gdyż organizowali napady rabunkowe, zwłaszcza na majątki prywatne²².

Jednostki operacyjne były jednak zaangażowane w akcji pościgowej i dlatego zadanie patrolowania lasów w pobliżu stolicy Naczelne Dowództwo WP powierzyło oddziałom pomocniczym.

W dniu 21 sierpnia 1920 r. legionistki otrzymały rozkaz przeszukania lasów w okolicach Świdra i Otwocka. W trakcie patrolowania terenu batalion przeszukujący został zaatakowany przez Rosjan. Atak wprawdzie odparto, ale jedna ochotniczka została ranna. Legionistkom udało się ująć dwóch jeńców. Tego samego dnia jednak przyszedł rozkaz Naczelnego Dowództwa WP nakazujący im opuszczenie stanowisk pod Warszawą²³.

**Defilada Ochotniczej Legii Kobiet
przed gen. Emilem Gołogórskim.
Oddział prowadzi ppor. Józefa
Pawłowska. Lwów, maj 1920 r.
Fot. z zasobu AIPN**

Początek długiej drogi

Pod koniec sierpnia 1920 r. Batalion Liniowy został skierowany do Łukowa i podporządkowany Dowództwu Okręgu Generalnego w Lublinie²⁴. Żołnierze Armii Czerwonej wprawdzie już opuścili miasto, ale w okolicach wciąż ukrywały się rozproszone oddziały nieprzyjacielskie. Legionistki miały zapewnić bezpieczeństwo ludności, pełnić służbę wartowniczą i patrolować okoliczne lasy. Pozostawały one tam aż do października 1920 r., tj. do likwidacji Batalionu Liniowego.

Ochotnicza Legia Kobiet funkcjonowała do zakończenia działań wojennych. Po podpisaniu traktatu pokojowego w Rydze, który został zatwierdzony przez Sejm Ustawodawczy II Rzeczypospolitej 26 kwietnia 1921 r. i definitywnie zakończył wojnę polsko-sowiecką, rząd postanowił ograniczyć wydatki wojskowe poprzez demobilizację armii i rozpocząć stopniowe odbudowywanie gospodarki²⁵. W tych okolicznościach, w dniu 9 grudnia 1921 r. podjęto decyzję o likwidacji OLK. Ostateczny termin zakończenia likwidacji wszystkich oddziałów Legii został wyznaczony na 1 czerwca 1922 r.²⁶.

Powstanie i działalność OLK w latach 1918–1922 było zrealizowaniem idei włączenia kobiet do walk zbrojnych, które głoszone już w okresie powstań narodowowyzwoleńczych. Doświadczenia tej jednostki ukazały potrzebę przygotowania kobiet do obrony kraju w ramach regularnych sił zbrojnych – również w okresie pokoju. Trzyletni okres funkcjonowania formacji pozwolił na wypracowanie efektywnych sposobów wykorzystywania sił kobiecych w służbach pomocniczych oraz opracowanie metod ich szkolenia, które miały potem zasadniczy wpływ na rozwój działalności wojskowej kobiet w okresie dwudziestolecia międzywojennego.

Tekst pochodzi z numeru 11/2023 „Biuletynu IPN”

Czasopismo dostępne w księgarniach IPN, placówkach Poczty Polskiej, sieciach EMPIK lub na stronie ksiegarniaipn.pl

¹ 6 listopada 1918 r. wydano Odezwę Komitetu Bezpieczeństwa i Obrony Dobra Publicznego do Polaków. Komitet powstał w zachodniej części Lwowa pod przewodnictwem Marcelego Chłamtacza. Pełnił on funkcję organu doradczego Naczelnej Komendy WP. (M. Klimecki, *Polsko-ukraińska wojna o Lwów i Galicję Wschodnią 1918–1919*, Warszawa 2000, s. 94).

² J. Dufurat, *Kobiety w kręgu lewicy niepodległościowej. Od Ligi Kobiet Pogotowia Wojennego do Ochotniczej Legii Kobiet (1908–1918/1919)*, Toruń 2002, s. 311.

³ A. Zagórska, *W przededniu Legii Ochotniczej*, [w:] *Służba Ojczyźnie. Wspomnienia uczestniczek walk o niepodległość*, red. M. Rychterówna, Warszawa 1920, s. 230.

⁴ Do kurierek, które służyły w innych jednostkach wojskowych, należały: Helena Paleolog, Wanda Tynikówna, Stanisława Filipek, Julia Gacekówna (H. Ceysinger, *OLK. Szkic historyczny*, Lwów 1921 r., s.

10).

⁵ Wpływ na tę decyzję miał również fakt, że dzień przed wyzwoleniem miasta zginął jej czternastoletni syn Jurek Bitschan. Wspominając to wydarzenie, napisała: „Gdy przyniesiono mi płaszcz i przestrzelony w paru miejscach plecak mego syna, chciałam początkowo włożyć go i pójść w szeregi armii polskiej”. A. Zagórska, *Ze wspomnień komendantki OLK. (II) Organizowanie Legii*, „Kurier Poranny” nr 311 z 10 listopada 1938 r., s. 3.

⁶ CAW, I.304.1.1., *Organizacja Naczelnego Dowództwa WP na Galicję Wschodnią*, Rozkaz Naczelnego Dowództwa WP na Galicję Wschodnią nr 9 z 1 grudnia 1918 r.

⁷ Do Milicji Obywatelskiej Kobiet wstąpiła większość dotychczasowych kurierek (A. Zagórska, *W przededniu Legii...*, s. 233; J. Dufrat, *Kobiety w kręgu lewicy...*, s. 319–320).

⁸ *Ibidem*.

⁹ CAW, I.304.1.41., Dokumenty Dowództwa WP na Galicję Wschodnią, Spis oficerów przydzielonych do MSO z 5 maja 1919 r.

¹⁰ W. Kiedrzyńska, *Zarys historii wojennej OLK (Ochotnicza Legia Kobiet)*, Warszawa 1931, s. 26.

¹¹ *Statut 2 OLK w Wilnie*, „Pod Karabinem” nr 1 z 1920 r., s. 6.

¹² CAW, I.335.194.4., Rozkaz dzienny Dowództwa OLK we Lwowie nr 36 z 14 lutego 1920 r.; A. Zagórska, *Kobieta pod karabinem*, „Kurier Płocki” nr 136 z 12 czerwca 1920 r., s. 1.

¹³ W. Kiedrzyńska, *Zarys historii...*, s. 31.

¹⁴ CAW I.335.194.3., Organizacja OLK Rozkaz MSWojsk z 18 maja 1920 r., Dokumenty Batalionu OLK we Lwowie.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ CAW, I.335.194.3., Powołanie kadry biuralistek, Rozporządzenie MSWojsk z 9 czerwca 1920 r.

¹⁷ CAW, I.335.194.4., Rozkaz dzienny Dowództwa OLK we Lwowie nr 187 z 27 lipca 1920 r.

¹⁸ H. Ceysinger, *OLK. Szkic historyczny...*, s. 42.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ Rozkaz operacyjny Dowództwa Grupy gen. Zawadzkiego nr 5 z 13 sierpnia 1920 r., [w:] H. Ceysinger, *OLK. Szkic historyczny...*, s. 43.

²¹ L. Wyszczałski, *Bitwa na Przedpolach Warszawy*, Warszawa 2000, s. 227.

²² *Ibidem*, s. 358.

²³ H. Ceysinger, *OLK. Szkic historyczny...*, s. 46.

²⁴ CAW, I.335.190.1., Rozkaz dzienny Naczelnego Dowództwa OLK nr 22 z 20 sierpnia 1920 r.

²⁵ *Odezwa rządu do armii*, Dziennik Rozkazów Ministerstwa Spraw Wojskowych nr 16 z 26 kwietnia 1921 r., s. 282.

²⁶ CAW, I.335.191.1., Pismo Szefa Sztabu Generalnego Oddział I do Sztabu Generalnego Oddział II z 9 grudnia 1921 r.

COFNIJ SIĘ